

Extraordinary Measures: Disability in Music (Joseph N. Straus)

Από τον Αλέξανδρο Χαρκιολάκη

Τίτλος: Extraordinary Measures: Disability in Music | Συγγραφέας: Joseph N. Straus | Έτος: 2011 | Εκδόσεις: Oxford University Press | Σελίδες: 224 | ISBN: 978-0-199766-45-1

Ο Αλέξανδρος Χαρκιολάκης είναι Διευθυντής της Μουσικής Βιβλιοθήκης Erol Ucer και Λέκτορας στο MIAM – Istanbul Technical University. Σπούδασε στο Ελληνικό Ωδείο πιάνο και θεωρητικά και κατόπιν μουσικολογία στο University of Sheffield απ' όπου αποφοίτησε με BMus και MMus. Στο παρελθόν έχει εργαστεί στη Μεγάλη Μουσική Βιβλιοθήκη της Ελλάδος "Λίλιαν Βουδούρη" ως υπεύθυνος των εκπαιδευτικών της προγραμμάτων.

Email: a.charkiolakis@gmail.com

Ιστορία άρθρου: Υποβλήθηκε 25 Δεκεμβρίου 2014· Πρωτοδημοσιεύτηκε 16 Μαρτίου 2015.

Ο συγγραφέας εκκινεί την ερευνητική του διαδρομή από μια προσωπική ιστορία, που περιλαμβάνεται στις πρώτες σελίδες του βιβλίου. Εκεί, αναφέρεται για πρώτη φορά στον όρο 'disability studies', τον οποίο χρησιμοποιεί μια συνάδελφός του. Η συζήτηση περί του συγκεκριμένου ερευνητικού αντικείμενου προκύπτει από την ανάγνωση ενός βιβλίου για τον αυτισμό, με το οποίο ο Straus καταπιάνεται από καθαρά προσωπικό ενδιαφέρον, καθώς ο μεγαλύτερος γιος του έχει αυτισμό. Μετά από αυτή τη συζήτηση, ο συγγραφέας αποφασίζει να ξεκινήσει την ενασχόλησή του με το εν λόγω αντικείμενο. Το βιβλίο αυτό είναι λοιπόν ο καρπός της ερευνητικής του δραστηριότητας από το 2002 μέχρι σήμερα. Το συγκεκριμένο πόνημα λειτούργησε κι ως αφορμή για μια σειρά δημοσιεύσεων στον χώρο της μουσικοθεραπείας, όπως οι ακόλουθες: "Voices from the ghetto: Music therapy perspectives on disability and music (a response to Joseph Straus' book 'Extraordinary measures: Disability in music')" (Tsiris 2013) και "Music... to cure or disable: Therapy for whom?" (Honisch 2014). Μάλιστα, το τελευταίο άρθρο δημοσιεύθηκε σε ένα ειδικό τεύχος σχετικά με το θέμα, κι ένα από τα άρθρα είναι από τον ίδιο τον Straus.

Ο Straus είναι γνωστός μουσικολόγος, ειδικός

στη συστηματική μουσικολογία και πρώην πρόεδρος του Society for Music Theory. Εκ πρώτης όψεως λοιπόν θα φανταζόταν κανείς ότι η θεματολογία του συγκεκριμένου βιβλίου βρίσκεται μακριά από το αντικείμενό του. Παρόλα αυτά, στο βιβλίο ο συγγραφέας καταπιάνεται με σειρά ζητημάτων που ξεπερνούν τις συνήθεις αντιλήψεις για την αναπηρία (ή για αυτό που πολλοί εκλαμβάνουν ως αναπηρία), η οποία ιατρικά προσδιορίζεται διαφορετικά από την εικόνα που καλλιεργούμε γι' αυτήν στην καθημερινότητά μας. Ως αναπηρία ο Straus καταγράφει όλες εκείνες τις καταστάσεις που λειτουργούν αναπρόδραστα και μοιραία (είτε προσωρινά είτε μόνιμα) στη ζωή ενός ανθρώπου και την αλλάζουν, με συνέπεια ο ίδιος να μην μπορεί να ανταποκριθεί σε καθημερινές συνήθειες στις οποίες μέχρι πρότινος μπορούσε να αντεπεξέλθει.

Το βιβλίο εκτείνεται σε οχτώ κεφάλαια, όπου παρουσιάζονται αρκετές πτυχές του θέματος: από απολύτως πρακτικές αναφορές που αφορούν τις φυσικές αναπηρίες συνθετών (απώλεια ακοής, προβλήματα κίνησης κ.ά.) μέχρι και τη μουσική απόδοση της αναπηρίας σε διάφορα έργα γνωστών συνθετών. Έχει αρκετό ενδιαφέρον το γεγονός ότι ο συγγραφέας προσδιορίζει όλων των ειδών τις ειδικές συνθήκες που μπορεί να συντρέχουν κατά

τη διάρκεια της ζωής ενός συνθέτη, συμπεριλαμβανομένων και των ψυχικών ασθενειών.

Μετά από τον απαραίτητο προσδιορισμό της αναπηρίας και τη γενικότερη σχέση της με τον κόσμο της μουσικής, ο συνθέτης ξετυλίγει το νήμα της σκέψης του μέσα από προφανείς συσχετισμούς: Καταπιάνεται με συνθέτες που υπέφεραν από διαφορετικές αναπηρίες και εξετάζει την αποδοχή που απολαμβάνει (ή δεν απολαμβάνει) η μουσική τους. Στο βιβλίο γίνεται λόγος για συνθέτες όπως ο Delius (απώλεια της όρασης), ο Schumann (φρενοβλάβεια), ο Smetana και φυσικά ο Beethoven (απώλεια της ακοής). Ο τελευταίος μάλιστα, θα υπάρξει και αντικείμενο μελέτης ξεχωριστού κεφαλαίου, του δεύτερου, όπου εξετάζονται όλες οι πτυχές της απώλειας της ακοής του και αναφέρονται τα έργα του συνθέτη στα οποία – κατά τον συγγραφέα – εμφανίζονται τόσο οι δυσκολίες του Beethoven όσο και οι τρόποι με τους οποίους ο ίδιος κατάφερε να τις ξεπεράσει. Η καταγραφή συγκεκριμένων τονικών φαινομένων και οι εξαιρετικές λύσεις που βρίσκει ο Beethoven αφενός ‘προδίδουν’ τη σχέση του Strauss με την ανάλυση και αφετέρου αναδεικνύουν ένα ενδιαφέρον πάντρεμα δύο φαινομενικά διαφορετικών κόσμων: του πεδίου της θεωρίας της μουσικής και του πεδίου των ερευνών για την αναπηρία (disability studies). Η τελευταία, είναι μια ομολογουμένως ενδιαφέρουσα προσέγγιση που αξίζει να διερευνηθεί περαιτέρω και πιο διεξοδικά.

Στο επόμενο κεφάλαιο γίνεται λόγος για τη μουσική του Schubert και για τον τρόπο με τον οποίο αποτυπώνεται σε αυτήνη εικόνα της «αναπηρίας» του συνθέτη που έπασχε από σύφιλη. Σε αντίθεση με τον Beethoven, εδώ ο συγγραφέας χρησιμοποιεί το επιχείρημα ότι ο συνθέτης εγκολπώνει την αναπηρία του και δεν την ξεπερνά. Ο Schubert κάνει μέρος της πραγματικότητάς του την περιπέτεια της υγείας του και τα απότοκά της. Ο Strauss χρησιμοποιεί ως μέρος του επιχειρήματός του τη *Σονάτα για Πιάνο D. 960* και το *Τρίο για Πιάνο D. 898* για να καταδείξει με ποιον τρόπο ο συνθέτης κάνει κομμάτι του έργου του την κατάστασή του. Μάλιστα, προχωρά κι ένα βήμα παρακάτω και παραθέτει την άποψη της κριτικής για τα συγκεκριμένα έργα και το πως αντιλαμβάνονται οι κριτικοί τα τονικά προβλήματα.

Ο προβληματισμός του συγγραφέα δεν μένει εκεί κι αγγίζει ακόμη πιο περίπλοκες συνθήκες, όπως είναι αυτές που διαμορφώνονται στη μουσική των Schoenberg και Webern. Χρησιμοποιεί τον όρο «ελεύθερη ατονική μουσική» για τα έργα στα οποία αναφέρεται (*Μπαγκατέλα op. 9 no.5* και το δεύτερο από τα *Movements op.5* για κουαρτέτο εγχόρδων

του Webern, και “Valse de Chopin” από το *Pierrot Lunaire* του Schoenberg), και αναδεικνύει τα προβλήματα συμμετρίας που έχουν επισημανθεί κι από άλλους. Φυσικά, ο Strauss προσεγγίζει αυτά τα προβλήματα συμμετρίας από εντελώς διαφορετική σκοπιά και προτάσσει ως αίτιο και αιτιατό τις ιστορικές συνθήκες (Α΄ Παγκόσμιος Πόλεμος) και την ευρεία δυσμορφική εικόνα της καθημερινότητας, η οποία αλλάζει τον οπτικό χάρτη των ανθρώπων της εποχής. Αναφέρεται δηλαδή στην καθημερινή εικόνα ανθρώπων που πάσχουν από σειρά δυσμορφιών, αναπηριών κ.λπ., όπως αυτές διαμορφώθηκαν από τις συνθήκες ζωής της εποχής. Σίγουρα πρόκειται για μία ενδιαφέρουσα προσέγγιση που εμπεριέχει υποκειμενικότητα, αλλά ταυτόχρονα στηρίζεται και σε αρκετά πειστικά επιχειρήματα. Παράλληλα όμως, είναι σημαντικό να αναφέρουμε ότι κι άλλοι έχουν ασχοληθεί με τα έργα αυτά επισημαίνοντας ζητήματα συμμετρίας, τα οποία αποδίδουν κυρίως στο υπό διαμόρφωση συνθετικό στυλ των εν λόγω συνθετών.

Το πέμπτο κεφάλαιο ξεκινά με μια ενδιαφέρουσα παραδοχή του συγγραφέα: «Εφόσον ζήσουμε αρκετά, όλοι μας θα καταστούμε ανάπηροι κάποια στιγμή» (σ. 82). Αυτή άλλωστε είναι και η αρχική του θέση περί του ζητήματος. Σε αυτό το μέρος του βιβλίου ο συγγραφέας μιλάει για τις μουσικές αφηγήσεις των Schoenberg, Stravinsky, Bartok και Copland, τις οποίες ο ίδιος βλέπει ως περιγραφικές της δυσμορφίας που προκαλείται από καταστάσεις κατάγματος και συντριπτικών δυσμορφιών. Το βασικό επιχείρημα του συγγραφέα είναι ότι κάποια από τα τελευταία έργα των συνθετών περιγράφουν αυτήν την αναπόφευκτη κατάσταση που επιβάλλεται στο σώμα από την ηλικία και τις συνθήκες γήρανσης. Τα επιχειρήματα που χρησιμοποιεί ο Strauss δεν γίνεται να περάσουν απαρατήρητα. Είναι φυσικά δύσκολο να αποτυπωθούν σε μερικές γραμμές βιβλιοκριτικής, αλλά κατά κύριο λόγο εδράζονται κυρίως στη νοσταλγία για τη χαμένη ζωτικότητα, στη ζωή που αφήνει τα σημάδιά της στο σώμα και στο μυαλό (κατ' επέκταση και στο έργο) των δημιουργών και γενικά στην αίσθηση μεταίωσης που επιβάλλει η προχωρημένη ηλικία.

Τα επόμενα τρία κεφάλαια καταπιάνονται κυρίως με το θεωρητικό υπόβαθρο που διέπει το ζήτημα (με άλλα λόγια την εφαρμογή των αρχών και μεθοδολογιών των disability studies στη μουσική) καθώς και με ζητήματα που άπτονται των φυσικών δυνατοτήτων (και των περιορισμών τους), όπως αυτές απαντώνται σε μουσικούς εκτελεστές. Επίσης, υπάρχει ειδική αναφορά στο ζήτημα της ακοής και των υπερβολικών ή περιορισμένων δυνατοτήτων που μπορεί κάποιος να έχει.

Προσωπική άποψή μου είναι ότι το έκτο κεφάλαιο με τίτλο *Disability Within Music – Theoretical Traditions* θα έπρεπε να προηγείται πολλών που έχουν ήδη αναφερθεί, καθώς θα βοηθούσε τον αναγνώστη να έχει μια πιο σφαιρική αντίληψη των ειδικών ζητημάτων και των παραδοχών που κάνει ο συγγραφέας. Με άλλα λόγια, θα παρείχε το απαραίτητο υπόβαθρο για να προσδιοριστούν οι αφετηρίες (γιατί είναι πολλές κι όχι μία) του συγγραφέα.

Συνοψίζοντας, θα έλεγα ότι πρόκειται για ένα εξαιρετικά ενδιαφέρον βιβλίο που θέτει αισθητικά και θεωρητικά ζητήματα – κάποια γνωστά κάποια όχι – σε νέα βάση. Ο συγγραφέας δεν στερείται επιχειρημάτων, και είναι δυνατόν να πείσει ακόμη και έναν δύσπιστο αναγνώστη που προσεγγίζει με αρκετή επιφύλαξη το πόνημα του Straus. Αρκεί ο αναγνώστης να μην είναι περιχαρακωμένος στο αντικείμενό του. Το παρελθόν και το αδιαμφισβήτητο κύρος του συγγραφέα στη συστηματική μουσικολογία και στη θεωρία της μουσικής σίγουρα διευρύνει την επιχειρηματολογία του. Ο Straus εισάγει με τον δικό του τρόπο τη μουσικολογική θεώρηση στο πεδίο των σπουδών για την αναπηρία αναδεικνύοντας έναν άλλο τρόπο με τον οποίο αυτές αποτυπώνονται μουσικά. Ίσως μια νέα πραγματικότητα να ανοίγεται μπροστά μας, και μια νέα ερευνητική περιπέτεια υπό αυτό το πρίσμα να βρίσκεται υπό εκκρόαση.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Honisch, S. S. (2014). "Music... to cure or disable": Therapy for whom? *Voices: A World Forum for Music Therapy*, 14(3) [Special Issue on Music Therapy and Disability Studies]. Retrieved from <https://voices.no/index.php/voices/article/view/793/658>
- Tsiris, G. (2013). Voices from the 'ghetto': Music therapy perspectives on disability and music (A response to Joseph Straus's book *Extraordinary Measures: Disability in Music*). *International Journal of Community Music*, 6(3), 333-343.

Προτεινόμενη παραπομπή:

- Χαρκιολάκης, Α. (2017). Βιβλιοκριτική: "Extraordinary Measures: Disability in Music" (Joseph N. Straus). *Approaches: Ένα Διεπιστημονικό Περιοδικό Μουσικοθεραπείας*, 9(1), 146-148.